

NÁRODOVCI A OBČANIA

TIBOR PICHLER: *Národovci a občania: O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava, Veda 1998, 132 s.

Práca predstavuje súbor statí venovaných výskumu slovenského politického myslenia v 19. storočí, dotvárajúceho práve v tomto období formovanie národnej ideológie. Širšie filozofické a ideovopolitické východiská, ktoré autor zvolil, mu umožnili načrtnúť nový, originálny pohľad na národnoobrodzovací proces a národotvorné myslenie u nás, voliť nový uhol pohľadu na myšlienkové postoje i aktivity významných slovenských národných ideológov. V tejto súvislosti možno konštatovať oprávnenosť jeho tvrdenia, že slovenské politické myslenie v 19. storočí "nie je len štúrovsko-hurbanovsky rozprávaným príbehom", že "slovenské myslenie je oveľa diferencovanejšie, než sa zvykne tradovať, a nechýbajú v ňom ani diela kritickej sebareflexie" (s. 12-13).

V práci je sústredená pozornosť na národotvorné predstavy štyroch našich významných národovcov: J. Kollára, L. Štúra, J. Palárika a J. Záborského. Podľa T. Pichlera práve oni predstavujú "ideálne typy, reprezentujúce odlišné stanoviská v národotvornom procese a odlišné názory na uskutočňovanie slovenskej národnej politiky" (s. 7). Ešte pred analýzou a hodnotením ich názorov a postojov stručne načrtáva dva metodologické prístupy, "dve stratégie" "uskutočňovania slovenského národotvorného projektu", ktorého hlavným cieľom by mala byť podľa autora transformácia slovensky hovoriaceho "ľudu" na inštitucionalizovaný slovenský "národ", a to ako v kultúrnom, tak aj politickom slova zmysle. Za ideovú bázu prvého projektu považuje romantizmus ako "štartovací základ slovenského nacionalizmu", dokladajúci silný vplyv Herderovej filozofie na myslenie našich národovcov, ako aj fakt "náboženského ustrojenia ich mysle" (s. 26). Maximalistickú podobu tohto projektu, ako uvádza, obsahujú *Žiadosti slovenského národa* z roku 1848. *Žiadosti* sú podľa autora na jednej strane "manifestáciou vôle získať naraz všetko" (s. 60): "To znamená, že ciele, ku ktorým sa malo vývojom dospieť na konci národného pohybu, sa prakticky kládli na jeho začiatok" (s. 8), na druhej strane sú však aj "prvým a zároveň klasickým programom slovenského národného snaženia, ktoré prechádza od doteraz kultúrneho k politickému nacionalizmu" (s. 61). Druhý projekt ideovo stavia na filozofii "politického gradualizmu", ktorý počíta s vytrvalou politickou prácou zdola, so spoliehaním sa výlučne na vlastné sily (s. 9), s "evolučnorealistickým scenárom vývinu slovenského národného hnutia" (s. 58).

Myslím, že tieto "dva projekty" dobre vystihujú realitu národotvorného procesu na Slovensku v 19. storočí, ba čo viac, možno ich aplikovať aj na výskum slovenského národného života v 20. storočí. Ich význam vidím aj v tom, že implikujú potrebu preskúmať, resp. prehodnotiť obsah takých kľúčových pojmov, akými sú v daných súvislostiach "národ", "ľud", "občan", "národovec", "nacionalizmus" a pod.

V príspevku o J. Kollárovi charakterizuje T. Pichler tohto národovca ako typického predstaviteľa uskutočňovania prvej stratégie slovenského národotvorného projektu.

Treba azda povedať, že príspevok je príliš stručný na to, aby autor mohol plne rozvinúť svoje inšpiratívne myšlienky, ktoré majú podľa môjho názoru zásadný význam pre skúmanie procesu formovania ideového a politického myslenia našich národovcov v 19. storočí. Mám na mysli najmä identifikáciu ich svetonázorovej pozície, ktorá predurčovala ich myšlienkové, ale i praktické aktivity, ba čo viac, stala sa základným ideovým pilierom alebo, slovami autora, štartovacím základom slovenského nacionalizmu. Priamo či nepriamo sa táto pozícia vymedzuje pojmom "romantizmus". Je však tento pojem filozoficky relevantný? Nezahmlieva viac-menej pozitívne ladený literárny kontext jeho používania jeho filozoficky vymedzený svetonázorový podtext, ktorý charakterizuje idealizácia a mystifikácia i takých pojmov ako "ľud", "národ", "štát", eschatologicky ladené vízie či veštby (napr. o historickom poslaní slovenského národa), ako aj to, čo autor výstižne pomenoval ako "náboženské ustrojenie mysle"?

Najväčšia pozornosť je v práci venovaná analýze vývinu politického myslenia Ľ. Štúra. Možno hovoriť o novom pohľade na národovtorné aktivity tohto čelného národovca v porovnaní s pohľadom, s akým sa bežne stretávame v našej odbornej literatúre. Jadro týchto aktivít autor totiž odhaľuje v intelektuálnom i praktickom úsilí Ľ. Štúra "premeniť **danosť** - slovenské etnické spoločenstvo v Hornom Uhorsku na plne rozvinutý moderný občiansky národ" (s. 45), čo v podstate znamená premenu tohto spoločenstva "na národ ako spoločenstvo zákona a práva, t.j. spoločenstvo občianske..." (s. 54). Podľa autora Ľ. Štúr chápe túto transformáciu národa ako premenu "obecného ľudu na ľud občiansky, ktorý si je vedomý svojich práv a povinností v spoločnosti" (s. 57). V tejto fáze Štúrovho myšlienkového vývinu dominujú podľa autora tri pozoruhodné a svojím významom ďalekosiahle črty: realizmus, politický gradualizmus a kladenie základov slovenskej liberálnej tradície. V danom kontexte hovorí autor celkom oprávnené o novej národovtornej kvalite v slovenskom myslení (s. 33).

Ako zložitejšia sa ukazuje odpoveď na otázku, prečo túto prvú, tak sľubnú a progresívnu fázu Štúrovho uvažovania, ktorú T. Pichler výstižne charakterizuje ako nacionálny demokratizmus, pomerne rýchlo vystriedala druhá fáza, označovaná v práci ako "atypický revolučný nacionálny monarchizmus", fáza, v ktorej "logika príležitosti zvíťazila nad logikou postupného zrenia" (*Žiadosti* z roku 1848), a túto zase tretia fáza, keď "evolučný realizmus bol vystriedaný romanticky podfarbeným idealizmom" (s. 61): autor ju charakterizuje ako "porevolučný fundamentalistický cárstický slovanský nacionalizmus" (s. 34). T. Pichler má zaiste pravdu, keď príčinu týchto politických metamorfóz v myslení i aktivitách Ľ. Štúra vidí "v protirečivosti, nevyváženej a zvratovosti slovenského myslenia" (s. 66) a ďalej v "teoretickosti" a "praktickej nezakotvenosti, neinštitucionalizovanosti slovenskej národnej identity" (s. 66). Aké sú však hlbšie ideové zdroje tohto evidentného regresu? Myslím si, že ich autor správne naznačil, keď konštatoval, že štartovacou základňou slovenského nacionalizmu bol **romantizmus** - romantizmus ako svetonázor, pravda, za predpokladu, že ho **filozoficky** dešifrujeme ako "fantasticko-fatalistický idealizmus" s prvkami herderovského a hegelovského eschatologického vizionárstva. Na škodu veci práve táto filozofia, hlboko zakotvená v "náboženskom ustrojení mysle", prevažovala v postojoch väčšiny našich národovcov v 19. storočí, nesporne bola jednou z hlavných prekážok brániacich prenikaniu

progresívnych, demokratických a liberálnych myšlienkových prúdov, ktoré sa postupne udomáčňovali v krajinách západnej Európy.

Ján Palárik, ktorému je venovaná tretia časť, je našej verejnosti známy predovšetkým ako autor divadelných hier. Nedocenený a vo svojej dobe biľagovaný ostáva jeho "liberálno-národný politický koncept", v ktorom T. Pichler objavuje pozoruhodné myšlienky oponujúce národnárskemu konzervatívne konceptu obrody národného života. Predstavuje ho ako "koncept graduálnej slovenskej národnej politiky v konštitučnom rámci uhorského štátu" (s. 81). Ďalej ho charakterizuje ako koncept "liberálneho nacionalizmu", zakotvený cez "ústavnosť v inštitucionálnom priestore" (s. 81). Podľa tohto konceptu sa národné ciele "najúčinnšie dosiahnu uplatňovaním a využívaním občianskych práv a slobôd" (s. 78). Aj tu sa vynára otázka, prečo jeho myslenie, ako sa píše v práci, ostalo len teóriou? Prečo "správnosť (Palárikovho) teoretického prístupu narážala na hranice uskutočniteľnosti" (s. 93)? Bol to zaiste predovšetkým strach vládnucej triedy v Uhorsku z "kreatívnej demokracie", ako správne konštatuje autor, no podľa môjho názoru to bola aj bariéra bigotného, konzervatívneho nacionalizmu národnárov, ktorá v zárodku dusila progresívne myšlienky a postoje.

V podobnom svetle autor skúma aj myšlienkový odkaz "skeptického národovca" J. Záborského, ktorý požadoval "postupnosť približovania sa k cieľu národnej rovnoprávnosti" (s. 101) a ktorý celkom zdôvodnene viazal pokrok v národnej otázke s pokrokom v sociálnej otázke.

Pozoruhodná a bohatá na nové myšlienky je aj posledná časť práce: *Národovci a občania. Inštitucionalizácia ako problém*. Za obzvlášť podnetný považujem dôraz na potrebu vidieť kvalitatívny rozdiel medzi "bytím národa ako jazykového spoločenstva a ústavným bytím národa ako národa občanov" (s. 111). V tom spočíva zložitý problém, "ako prejsť od jazykového k občianskemu národu" (s. 114). Podľa T. Pichlera jeho riešenie nevyhnutne predpokladá inštitucionalizáciu slovenskej spoločnosti. Ako z textu celej práce vyplýva, tá sa mohla realizovať iba v intenciách "druhej stratégie" uskutočňovania slovenského národovného projektu. Ukazuje sa, že bude treba veľa výskumnej práce pri hľadaní príčin toho, že sa inštitucionálny počiatok vytvárania slovenskej spoločnosti začal, ako to uvádza autor, až vznikom prvej ČSR r. 1918 a že aj potom mal také zložité a boľavé peripetie.

Ján Bodnár

Doc. PhDr. Ján Bodnár, DrSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR